

POKRETLJIVOST KOŽE I EKSPRESIJE LICA U NAUCI I UMETNOSTI

Elizabeta M. Matorkić Bisenić*

Univerzitet u Nišu, Fakultet umetnosti u Nišu, Republika Srbija

Sažetak

Koža, kao vizuelni fenomen koji poseduje svoju likovnost, uključuje niz pojmoveva kao što su inteligencija kože, erekcija kože, stidljivost kože, mašta i sećanja kože, karakterni oklop, treperenje kože, trans-trepet, debelokožac. U njihovom značenju sve ih povezuje jedna zajednička nit: komunikacija kožom. Koža komunicira putem „crteža“ koji se može videti na njoj: urezane linije, crtice, tačke, kanali, komplikovani sistemi linija, sjaj, svetlucanja... To je „prirodan crtež“, kako ga naziva i opisuje anatomija. Osnovna osobina prirodnog crteža na koži je kretanje i njegovo neprestano preobražavanje. Pokretljivost kože lica je veća od pokretljivosti kože bilo kojeg drugog dela tela. Preobražavanje kože lica podrazumeva postavljanje niza pitanja: specifični mehanizmi prirodnog crteža, njegov psihički smisao, pitanje pravih uzroka, konstantnost, odnosno pokretljivost crteža, smisao, svrha pokretljivosti. Proučavanje prirodnog crteža na koži u umetnosti je moguće preoblikovati u značenja i sistematski dopunjavati ispitivanjem njegove pokretljivosti (Matorkić, 2014).

Ključne reči: koža, lice, kretanje, crtež, nauka, umetnost, komunikacija..

Uobičajena znanja o koži sa kojima se najčešće srećemo su medicinska: koža je spoljašnji omotač tela, najveći i najvidljiviji organ koji ima zaštitnu, regulatornu, čulnu ulogu, a to je od životnog značaja za celokupno zdravlje (deluje kao prva linija odbrane tela protiv bakterija i virusa, hemijskih činilaca, održava ravnotežu tečnosti, pomaže u regulaciji telesne temperature, vrlo je osjetljiva, prepoznaje i razlikuje dodir i bol). Međutim, postoje i drugi, prema nazivu poetični, mada takođe naučni, manje usvojeni pojmovi, koji drastičnije ukazuju na to da se od svih organa koža izdvaja kao ključna za razumevanje ljudskog tela, odnosno čoveka, kako na polju nauke tako i na polju umetnosti.

Koža kao fenomen uključuje niz pojmoveva kao što su: inteligencija kože, erekcija kože, stidljivost kože, mašta i sećanja kože, karakterni oklop, treperenje kože, trans-trepet, debelokožac. U njihovom značenju sve ih povezuje jedna zajednička nit, a to je pokretljivost pomoću koje koža komunicira. Materijalno područje kože predstavlja projektivnu površinu na kojoj se odvija izobražavanje kao prvi signal

* betaelizabeta@gmail.com

izražavanja bilo kojeg osećanja ili oseta što je naročito vidljivo na licu. Za razumevanje ekspresija lica koje su posledica pokretljivosti kože naročito je značajan pojam *prirodan crtež* o kojem će najviše biti reči.

Erekcija kože je pojam kojim Vilhelm Rajh (Wilhelm Reich 1897–1957), austrijski, kasnije američki, psihijatar, psihoanalitičar i kritičar društva, tumači preusmeravanje genitalnog uzbuđenja na kožu koja sopstvenom erogenošću sebi privlači uzbuđenje potisnuto sa genitalnih organa u društveno neprihvatljivim situacijama ili stanjima teskobe (Reich, 1990). Neposredni izraz prenesene genitalne osetljivosti centralno deluje na lice kao crvenjenje kože lica. Genitalno uzbuđenje se drži daleko od genitalnog organa i dovodi na kožu tako što se kočenjem krvnih sudova uzbuđenog penisa automatski pokreće širenje krvnih sudova kože.

Sećanja i mašta kože su pojmovi kojima Mihail Naumovič Epštejn (*Михаил Наумович Эпштейн*, Mikhail Epstein 1950), ruski književnik, filozof, kulturolog, esejist, profesor teorije kulture i ruske književnosti na univerzitetu „Emori“ (Atlanta), objedinjuje sve tragove prošlih želja i želja za novim dodirima. Ostatak oseta koji nije stvaran nastavlja da psihički deluje na kožu. Izgrađuje se svet uspomena kože: predstave, raspoloženja, intuicija i intencija kože (Epštejn, 2009).

Karakterni oklop je pojam kojim Rajh opisuje rezultat psihičke odbrane i zatvaranja (Reich, 1990). Ovim nazivom se prema Ridigeru Dalkeu (Ruediger Dahlke, 1951), nemačkom lekaru i psihoterapeutu koji je usavršio prirodne metode lečenja i prošao proširenu obuku iz različitih psihoterapijskih pravaca, može objasniti i značenje pojave „lišaja“, odnosno psorijaze na koži. Psorijaza se ispoljava kroz jasno ograničena polja na koži prekrivena srebrnastobelom orožalom peruti čije je formiranje nesrazmerno povećano bez mogućnosti da otpadne. To podseća na formiranje oklopa. Prirodna zaštitna uloga kože pretvara se u funkciju stvaranja oklopa i razgraničavanja od spoljnog sveta. Ništa se više ne može pustiti u sebe niti iz sebe, formirani oklop je taj koji štiti od ranjavanja i povređivanja, ali i od ljubavi. Tako oklop zatvara dušu, a u tesnom oklopu strah se uvećava (Dalke, 2012).

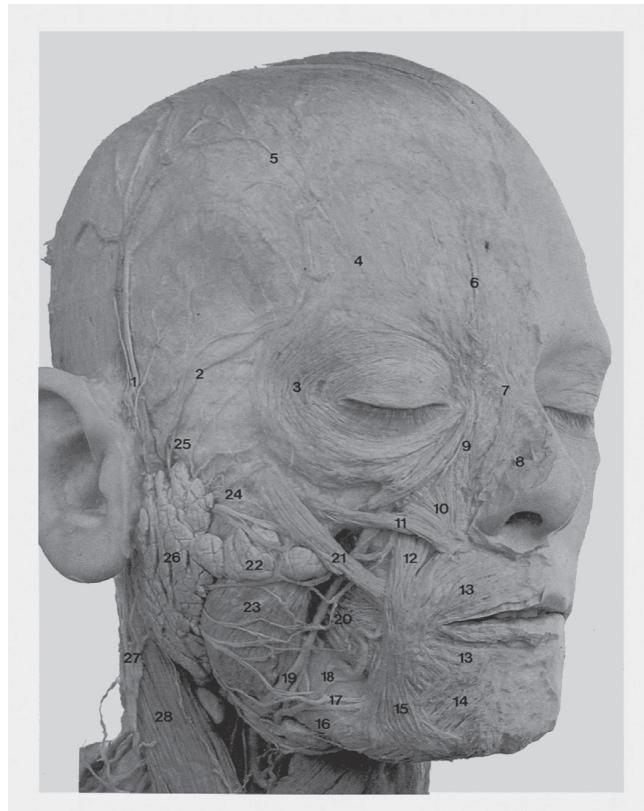
Suprotan od pojma karakternog oklopa je pojam *snežno perutanje*, koji podrazumeva normalno oslobađanje i otpadanje površinskog sloja izumrlih rožnatih ćelija kože jer, kako po funkciji tako i po svojoj strukturi, koža je dinamičan organ koji se stalno menja.

Treperenje kože je pojam koji se odnosi na mikropokrete kože nastale usled disanja koje je siguran znak postojanja života. Treperenje tela je pojava koja se odvija neprekidno tokom života usled disanja. Pokreti treperenja su neprimetni, pojava koja je nevidljiva za većinu ljudi. Treperenje tela je pojava čijeg prisustva postajemo svesni tek u momentu izostanka treperenja. Treperenje prestaje u trenutku smrti. Prestanak treperenja i živog iscrtavanja vidljivih i nevidljivih linija po koži oglašava da je telo zamrlo. Ostaje maska. Zaustavljenost podvedena pod mrtvačkom ukočenošću. Tada se javlja svest o tome šta je u stvari taj crtež bio: dah, duh, duša, krvotok.

Trans-trepeta je stanje do kojeg dovodi osobenost erotskog uzbuđenja. Prema Epštejnju (Epštejn, 2009) erotsko uzbuđenje sadrži mehanizam samonadraživanja, ironiju (eroniju) želje koja ne traži povratak u ispravno stanje nego naprotiv traži najveće razmahe i amplitudu tih oscilacija, vodi sebe u stanje trans-trepeta. Usled

onoga što želi zaljubljenik, može se zapaziti lupanje srca i trepet ruku i nogu. U erotskom i stvaralačkom iskustvu sve je drhtavo, treperavo, talasasto.

Navedene pojmove u njihovom značenju povezuje jedna zajednička nit – komunikacija kožom. Koža komunicira putem „crteža“ koji se može videti na njoj. To je „prirodan crtež“, kako ga naziva i opisuje anatomija (Šljivić, 1973, str. 424). Značajne informacije sadržane u njemu, svojevrstan su izazov, te se istražuju i nalaze primenu u medicini, kriminologiji, psihologiji, filozofiji kao i u umetnosti (Matorkić, 2014).

Slika 1. Mišići lica: desna strana lica
Picture 1: Facial muscles, right side of the face

3. kružni mišić oka (m. orbicularis oculi); 4. čeoni trbuščić (m. frontalis); 5. tanki mišić (m. procerus); 6. nosni mišić (m. nasalis); 7. m. podizač gornje usne i nosnog krilca (m. levator labii superioris alaeque nasi); 8. m. podizač gornje usne (m. levator labii superioris); 9. m. podizač uglova usana (m. levator anguli oris); 10. m. obarač donje usne (m. depressor labii inferioris); 11. mali jagodični mišić (m. zygomaticus minor); 12. m. podizač uglova usana (m. levator anguli oris); 13. prednji mišić spoljašnjeg uha (m. auriculus anterior); 14. zadnji mišić spoljašnjeg uha (m. auriculus posterior); 15. m. obarač uglova usana (m. levator anguli oris); 16. m. obarač donje usne (m. depressor labii inferioris); 17. m. obarač uglova usana (m. depressor anguli oris); 18. m. obarač donje usne (m. depressor labii inferioris); 19. m. obarač uglova usana (m. levator anguli oris); 20. m. obarač uglova usana (m. depressor anguli oris); 21. veliki jagodični mišić (m. zygomaticus major); 22. m. obarač uglova usana (m. levator anguli oris); 23. m. obarač uglova usana (m. depressor anguli oris); 24. m. obarač uglova usana (m. levator anguli oris); 25. čeoni trbuščić (m. frontalis); 26. m. obarač uglova usana (m. levator anguli oris); 27. m. obarač uglova usana (m. depressor anguli oris); 28. m. obarač uglova usana (m. levator anguli oris); 29. m. obarač uglova usana (m. depressor anguli oris); 30. m. obarač uglova usana (m. levator anguli oris); 31. m. obarač uglova usana (m. depressor anguli oris); 32. m. obarač uglova usana (m. levator anguli oris); 33. m. obarač uglova usana (m. depressor anguli oris); 34. aponeuroza (galea aponeurotica); 35. potiljačni trbuščić (m. temporalis); 36. čeoni trbuščić (m. frontalis)

Anatomija čoveka je prva. Anatomija potvrđuje i prepoznaće prisustvo crteža. Anatomija nabraja. Nabraja osnovne elemente crteža u vidu anatomskih jedinica: usamljene linije, crte, žlebovi, kanali, tačke, fleke, površine, mreže, skupovi, komplikovani sistemi linija na koži određenog dela tela čoveka. Anatomija opisuje. Opisuje spoljašnji izgled, tačnu formu, poziciju, oblik, veličinu, odnos različitih struktura. Opisuje vezu sa okolnim tkivom: sa vezivnim tkivom, sa mišićima, kostima, sa nervima. U toj vezi se pronalazi jedan od uzroka „ponašanja” crteža. Pri ovom proučavanju neophodne su i druge nauke: embriologija, histologija.

I psihologija opisuje. Opisuje vezu dešavanja na površini kože sa duševnim životom, sa psihičkim osobinama i psihičkim procesima čoveka. To je vidljivo, objektivno, izvučeno iz neposrednog iskustva. Opažanje, inteligencija, motivacija, osećanja, uticaj okoline na formiranje karaktera ličnosti odražavaju se na površini kože. Doslovnim značenjem reči psihologija, i odraz, odnosno prirodan crtež na površini kože može se podvesti pod isto: „studija duše”.

Cilj umetnosti je da osećaj stvari daje kao viđenje a ne kao prepoznavanje. Umetnički postupak se javlja kao postupak oneobičavanja stvari (pa zato krasta ili rana na koži nije krasta već likovni sadržaj) kojim se uvećava i poteškoća i dužina opažanja. Umetnost produžava doživljavanje pojave, sprečava trenutno, automatsko prepoznavanje. Obuzdavanje je zajedničko stvaralačko svojstvo umetničkog i estetskog, suprotno brzim, direktnim i očiglednim rešenjima koja odgovaraju anatomiji prema normalnim praktičnim zahtevima medicine. Pojava bezgraničnosti u ograničenosti tela može se iščitavati aparatima i medicinskim instrumentima, a može se i interpretirati u umetnosti kao izdvojena, posebna realnost.

Kod razmatranja ekspresija lica koje su posledica pokretljivosti kože naročito se izdvaja pojam „prirodan crtež”. Na ovako označen pojam nailazimo u medicinskom udžbeniku anatomske Branka Šljivića (1895–1963), koji je bio profesor anatomske na Medicinskom fakultetu u Beogradu. Usvajanjem pojma „prirodni crtež” naglašava se veza između dveju oblasti ljudske delatnosti, nauke i umetnosti.

Materijalno područje kože predstavlja projektivnu površinu na kojoj se odvija izobražavanje prema određenom nevidljivom obrascu. Sve očigledno vidljivo samo je slikovit izraz nevidljivog. Posmatrati, videti i učiniti stvar vidljivom izazov su i za nauku i za umetnost. Objasniti vidljivo moguće je ako se razume nevidljivo i obrnuto, objasniti nevidljivo moguće je ako se razume vidljivo. Na koži se vidi „prirodan crtež” (Matorkić, 2014).

Prirodan crtež, kako ga naziva i opisuje anatomija u spoljašnjem izgledu kože (Šljivić, 1973, str. 424), odnosi se na mnogobrojne pojave na koži koje imaju i imena, vlastita ili zajednička. Takva su linearne događanja na koži prouzrokovana emocijama koje upravljaju pokretanjem mišića lica kao što su bora inteligencije, bora volje, bore istrošenosti (o čemu će posebno biti reči u daljem tekstu). Zglobni nabori kože na dlani ili dlanske linije kao što su linija života, linija glave, mesečeva linija, osovinska linija. Organski nabori kože: nabori očnih kapaka, prednji i zadnji središnji žleb trupa, međusisno udubljenje kod žene, međusedalni žleb,

natpubični i preponski nabor, sedalni žleb. Jame na koži: jamica smeha, rupica na bradi, vratna jama, srčana, pupčana, potključna, natključna, pazušna, burmutska jamica. U prirodan crtež kože spadaju i papilarni grebeni, tanke, vijugave i međusobno paralelne, ispučene linije na pokožici, naročito vidljive na prednjoj strani prstiju, dlanu i tabanu u vidu taktilnih zavijutaka različitih tipova: spiralne, kružne, u vidu zamke, sa poprečnim linijama. Područja na kojima se može uočiti izostanak ucrtavanja kao na koži vrha nosa. Kolorističke promene na koži, tamne pege, bele fleke, sitne tačkaste ljubičaste petehije, modrice, rumenilo, bledilo. Sitni otvori na koži, pore, široke na koži nosa, čela i lica. Tačkasta ispučenja, naježena koža, monumentalnost mladeža, bradavica, ožiljak, krasta, plik, ujed insekt. Isijavanja kože: spoljašnje, unutrašnje. Venski i kapilarni crtež. Mrežasto ucrtavanje starnog doba na koži usled atrofije mišića pod kožom. Dlake kose ili vlasti, veđne dlake, trepavice, dlake brade, ušne, nosne, pazušne i dlake na polnim organima. Sitne i meke malje. Raspored dlaka predstavljen linijama duž kojih su usađene utvrđen je i karakterističan za pojedine delove tela. Sistemi linija konverguju ili diverguju međusobno, grade kovitlaste figure ili ukrštajući se međusobno obrazuju krstaste figure kao na grudima i leđima. Linijski raspored dlaka kao i pravac ovih linija naročito su jasno izraženi kod fetusa.

Proučavanje prirodnog crteža na koži u umetnosti je moguće preoblikovati u značenja i sistematski dopunjavati ispitivanjem njegove pokretljivosti. Sagledavanje života sa stajališta umetnosti poklapa se sa stanovištem nauke da je kretanje osnovna odlika života.

Osnovna osobina prirodnog crteža na koži je kretanje i njegovo neprestano preobražavanje. Opis statičnih oblika je lakši od opisa kretanja koje je važnije jer na koži ne postoje slike koje miruju što je i suštinska odlika života. Hodograf je „proizvod“ Bašlarove psihologije imaginacije kretanja i predstavlja sažeti prikaz pokretljivosti slika. Proučavanje određene slike se mora dopunjavati ispitivanjem njene pokretljivosti, njene živosti. Pokretljivost slike nije neodrediva. Svaka slika se može prikazati pravim hodografom (Bašlar, 2001).

Pojedina kretanja na koži međusobno pokazuju veliku oscilativnost u ispoljavanju različitih oblika, brzina i učestalosti i to zbog razlika među uzrocima pokretljivosti kože. Svedeno na najjednostavniju formulu, uzroci ukupne pokretljivosti kože su nedeljivog psihosomatskog porekla, odnosno sve očigledno vidljivo na koži samo je slikovit izraz nevidljivog.

Pravi uzroci kretanja jesu navala: navala života, navala suza, navala polnih nagona, navala moralnih zapreka, navala strasti, navala agresivnosti, navala oduševljenja, navala vazduha, migracija ćelija.

Događanja na koži bilo kojeg dela tela mogu biti zagonetni primer za to, ali pokretljivost kože lica je veća od pokretljivosti kože bilo kojeg drugog dela tela. U svim slučajevima pokreta na licu psihički faktori igraju važnu ulogu, pa čak i jedinu. Uz njih deluju fizički faktori, mada oni sami nikada nisu dovoljni da daju karakter licu (fizički faktori više dolaze do izražaja kod zglobovnih linija).

Velika pokretljivost kože lica, podstaknuta prvenstveno emocijama, odvija se pomoću komplikovane koštano-mišićno-kožne strukture.

Koža lica je direktno srasla sa mišićima lica (slika 1) koji nisu tipični kao što su mišići na ostalim delovima tela. Tipični mišići tela bi bili oni mišići koji se sa oba svoja kraja vezuju za kost i omogućavaju pokrete u zglobovima. Za razliku od njih, mišići lica jednim svojim krajem vezuju se za kost lica, a drugim uranjaju u duboke slojeve kože, te svojim kontrakcijama pokreću, gužvaju kožu lica. Pokretanjem kože lica, na licu nastaju karakteristični, promenljivi žljebovi i nabori, bore lica. Pojava bora navodi na zaključke o izvoru iz kojeg one nastaju.

Prirodan crtež na površini kože može biti onaj sa kojim se rađa i koji se dalje menja i onaj koji se stiče tokom života. IsCRTavanje na koži odvija se neprekidno do trenutka smrti (pa i dalje usled truljenja tela). Moguće je pratiti kako jedna linija ili sistem linija menja svoj tok, snagu, urezuje se, gubi se i pojavljuje. Nastajanje trajno vidljivih urezanosti je proces koji zavisi od psihosomatskog stanja date osobe. Jedan iznenadni pokret upisuje brzi crtež koji u sledećoj emotivnoj fazi nestaje. Povlačeći se u stanje osnovnog tonusa, taj pokret ostavlja za sobom nevidljivi trag. Pod opsadom određene emocije, stalnim ponavljanjem istog pokreta, dolazi do gomilanja nevidljivih tragova. Usled taloženja sve te nevidljivosti, utiskuju se na koži ležišta za njih. Dubina, silina, debljina ležišta zavisi od siline emocije kao i vremenskog perioda tokom kojeg je koža bivala podvrgnuta pokretima pod dejstvom iste emocije. Ta ležišta mogu biti usamljene linije, crte, žljebovi, kanali, tačke, površine. To mogu biti mreže, skupovi, komplikovani sistemi linija (Matorkić, 2014).

Pojedinačno, neke bore u anatomiji imaju vlastita imena koja u svom značenju ukazuju na osnovnu emociju koja ih urezuje.

Bora pažnje i iznenađenja nastaje podizanjem obrva. Podizanjem obrve stvaraju se poprečni nabori na koži čela. Podizanje obrva daje licu izraz pažnje i iznenađenja. Obrvu podiže čeoni trbuš čeono-potiljačnog mišića (venter frontalis musculi occipito-frontalis).

Bora srdžbe i bola nastaje nabiranjem obrva. Povlačenjem naniže i ka unutra unutrašnjeg dela obrve i približavanjem jedne obrve drugoj stvaraju se uspravnii nabori kože između obrva. Nabiranje obrva daje licu izraz srdžbe i bola. Obrve nabire mišić nabirač obrva (m. corrugator supercilii).

Bore smeha i istrošenosti ili slikovito još i „svračije nožice“ su naziv za radijalne nabore na koži u predelu okolo oka. Nastaju žmurenjem. Svojom voljom očni kapci se mogu zatvarati snažno. Bez uticaja volje očni kapci se blago zatvaraju prilikom spavanja i treptanja. Pri paralizi facialnog živca oči se ne mogu zatvoriti. Žmurenje se postiže dejstvom kružnog mišića oka (m. orbicularis oculi), odnosno zajedničkim dejstvom njegovog kapačnog (pars palpebralis) i orbitalnog dela (pars orbitalis). Suzni deo (pars lacrimalis) kružnog mišića oka pritiska suznu kesu i pomaže oticanju suza.

Slika 2. Vežbe iz mimike, Elizabeta Matorkić Bisenić
Picture 2: Mimik exercises, Elizabeta Matorkić Bisenić

Bora zlovolje i prezira nastaje obaranjem donje usne. Donja usna se povlači naniže upolje i izvrtanjem njene slobodne ivice lice dobija izraz zlovolje i prezira. Donju usnu obara mišić obarač donje usne (m. depressor labii inferioris).

Bora žalosti i neraspoloženja nastaje podizanjem gornje usne. Podizanjem i povlačenjem gornje usne malo unapred stvara se poprečni nabor i izraz žaljenja i neraspoloženja. Gornju usnu podiže mišić podizač gornje usne (m. levator labii superioris) (Šljivić, 1973).

Bora prezira i tuge nastaje obaranjem usnog ugla. Ugao usana povučen naniže i upolje daje licu izraz prezira i tuge. Uglove usana obara mišić obarač uglova usana (m. depressor anguli oris) (Šljivić, 1973).

Stezanjem usana na koži usana se pojavljuju zrakasto raspoređeni nabori. Kružni mišić usana (m. orbicularis oris) kontrakcijom oba svoja dela, usničnim i ivičnim zatvara usta. Deluje pri fonaciji: O, U, pri zviždanju, pri sisanju, pri prihvatanju hrane.

Bora radosti i smeja nastaje smejanjem. Smejanjem se ugao usana povlači upolje i naviše dajući licu izraz radosti i nasmejanosti. Ugao usana povlače zajedničkim dejstvom: mišić smeja (m. risorius) upolje, veliki i mali jagodični mišić (m. zygomaticus major et m. zygomaticus minor) upolje i nagore, mišić podizač gornje usne (m. levator anguli oris) naviše. Pri jednostranoj kontrakciji ovi mišići iskrivljaju usta.

Bora volje javlja se na mestu ulivanja okolnih mišića lica u kružni mišić usana u vidu nosno-usnog nabora.

Mišići lica ili mimični mišići svojom aktivnošću, namerno ili automatski, omogućavaju mimiku (slika 2). Mimika predstavlja različita događanja, odnosno pokrete na licu u vidu izobražavanja i izražavanja celokupnog duševnog života čoveka u vidu grimasa, izraza lica ili izbezumljenog lica.

Slika 3. Franc Meseršmit, OSOBENE GLAVE: Snažan čovek, Zevalo
Picture 3: The Haracted heads, Franz Xaver Messerschmidt, A Strong Man, Yawning

Mišići lica se mogu pokretati namerno pod uticajem volje čime se na licu postiže grimasa.

Naročito poznat po bavljenju grimasama u svome radu je nemački vajar Franc Ksaver Meseršmit (Franz Xaver Messerschmidt 1736–1783). „Osobene glave“ je naziv za ciklus Meseršmitovih vajanih glava koje prema analizama austrijskog psihanalitičara i istoričara umetnosti Ernsta Krisa (Ernst Kris 1900–1957) ne iskazuju stvarne izraze kojima je umetnik težio i kako ih je nazvao: Zlovoljni, Ljutiti, Pouzdani, Obešeni, Uznemireni, Besni, Osvetoljubivi, Melanholičar, Gundalo, Zevalo, Glupak, Mračnjak, Nesposobni egoist, Klevetnik, Šaljivdžija. Na svim glavama su prikazane samo grimase (Kris, 1970).

Kao psihotičar, Meseršmit je patio od manje gonjenja. Njega je progonio „demon proporcije“ za kojeg je Meseršmit smatrao da je bio ljubomoran na savršenstvo srazmre koje je Meseršmit prema ličnom uverenju postigao u svome radu. Da bi se zaštitio od demona, umetnik je terao demone tako što se sam kreveljio pred ogledalom, proučavao mimične preobražaje sopstvenog lica, te sve biste predstavljaju autoportret samo sa drugaćijim perikama. Psihanalitičkim tumačenjem Meseršmitovih bista, Kris zaključuje da su ove biste manifestacija nesvesnih procesa namenjenih teranju demona u vidu pravljenja grimasa koje odaju utisak jednoobraznosti.

Slika 4. Šarl le Brun, Izražavanje emocija:
Smeh, Mirna radost, Želja, Oduševljenje-zanos, Telesna bol, Očaj
Picture 4: Charles Le Brun, Expressions of the passions of the soul:
Laugh, The quiet joy, Desire, Enchantment, Simple body pain, The despair

Snažnije dejstvo mišića lica regulišu nevoljni refleksni centri u velikom mozgu čoveka čime se postiže *izraz lica*. Izraz lica je apsolutno prvi signal kojim se izražava bilo koje osećanje.

Nauka koja objašnjava izraze lica kao pogodan prilaz za razumevanje čoveka je fiziognomija. Centralnu ulogu u formulisanju fiziognomije zauzima Šarl le Brun (Charles Le Brun 1619–1690), francuski slikar, teoretičar umetnosti, pedagog i dvorski slikar Luja IV. Prema Le Brenovom sistemu psihognomije, dati primjeri (slika 4 i slika 5) prikazuju kako se jedno ljudsko lice menja pri reagovanju na različite doživljaje: doživljaj iznenadne radosti, mirna radost, želja, oduševljenje, zanos, telesna bol, očaj... Iznenadna radost podiže obrve, oči su skoro zatvorene, usta poluotvorena, pokazuju se zubi, obrazi se zatežu. Postoji samo mala izmena u licima onih koji osećaju mirnu radost, čelo je spokojno, obrve mirne, blago podignute sredinom. Oči poluotvorene i nasmejane, uglovi usta malo podignuti. Želja nabire obrve prema očima, koje su otvorenije nego obično, nozdrve se šire, usta poluotvorena. Kod telesne boli stisnuta je vilica, usta su zategnuta unazad i otvorenija su u uglovima nego sredinom, izvrću se na dole. Pošto je očaj ekstremna emocija i pokreti su takođe ekstremni, izražene su bore čela, obrve se spuštaju na oči, otečenih i živilih očnih kapaka, nozdrve se otvaraju i podižu, vrh nosa spušten, mišići, tetine, napete, stisnuta vilica, usta koja se zatežu unazad, otvorenija su u uglovima nego sredinom. Donja usna je velika i izvrnuta nadole (Le Brun, 1732).

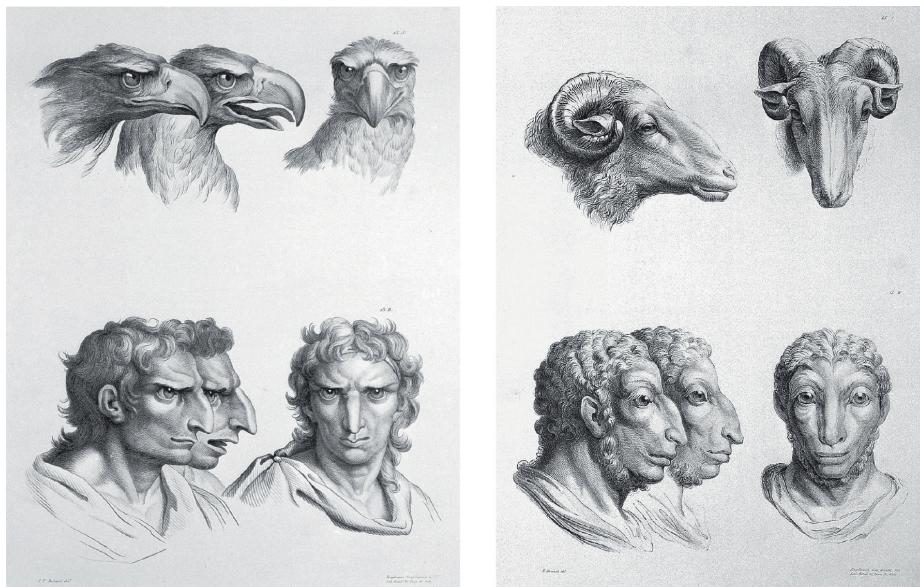

*Slika 5. Šarl le Brun, Izražavanje emocija:
Ljubav, Gnev, Ljutnja, Srdžba, Strah, Umna bol, Želja, Tuga
Picture 5: Charles Le Brun, Expressions of the passions of the soul:
The Simple Love, Anger, Fear, The Pain of Mind, Desire, Melancholy, Sadness*

U pokušajima da pronađe paradigmatske tipove za izražavanje različitih emocija, Šarl le Brun karakter ljudskoga lica pronalazi i u životinjskom svetu: čovek konj, čovek slon, čovek orao, čovek majmun, svinja, veverica (slika 6).

Nevoljno pokretanje mišića lica pod dejstvom ekstremno jakih osećanja, kao što su osećanje straha ili bola, dovodi do pojave koja se naziva *izbezumljeno lice*. Sasvim suprotan tome je izgled koji lice poprima usled potpunog izostanka pokreta ako je povređen facialni nerv. Ovakav izgled lica se naziva *facijalna maska* (Šljivić, 1973).

Već i samo kroz nabranjanje pojava i pojmove vezanih za ljudsku kožu u ovom tekstu, stiče se uvid o širini teme. Svaka od spomenutih pojava ima potencijala za zasebno istraživanje, međutim zamisao teksta je bila da se izvrši sistematizacija nabrojanih pojava nalik ilustrovanom poetsko-anatomskom pojmovniku koji nas približava fenomenu kože lica kao najekstremnijem po pokretljivosti.

Slika 6. Šarl le Brun, Poređenje karaktera ljudskih lica sa životinjskim: Čovek orao, Čovek ovan

Picture 6: Le Brun's System on Physiognomy, comparative drawings of human and animal faces, Eagle's head, Ram's head

Ilustracije koje su uvršćene u tekst su doslovno primeri iz umetnosti u vidu crteža, skulptura i fotografija, ali pod ilustracijom može se podvesti i deo teksta koji objašnjava manje usvojene naučne pojmove vezane za kožu kao što su pojmovi: *karakterni oklop*, *erekcija kože* (Reich, 1990), *sećanja kože* (Epštejn, 2009) i koji doprinose da se snažnije oseti značaj kože u komunikaciji. Čitanje naučnih tekstova može da navodi na likovna rešenja i omogući da se iskuse dublje i nevidljive veze. Posebno se po težini izdvaja i pojam prirodnih crteža, koji je usvojen u medicinskom anatomskom udžbeniku (Šljivić, 1973) i uspostavlja vezu između dve oblasti ljudskih delatnosti, anatomije i umetnosti.

Obuhvaćene pojave na koži ljudskog tela u svojoj naizgled raznorodnosti objedinjuje kretanje kao njihovo zajedničko svojstvo, svojstvo koje je osnovna

odlika života, kako sa stanovišta nauke tako i sa stanovišta umetnosti. Svedeno na najjednostavniju formulu, uzroci pokretljivosti kože su nedeljivog psihosomatskog porekla. Pravi uzroci kretanja jesu navalna: navala života, navala suza, navala polnih nagona, navala moralnih zapreka, navala strasti, navala agresivnosti, navala oduševljenja, navala vazduha, navala laganja. To se najociglednije iščitava na licu, jer koža lica je projektivna površina na kojoj se kao prvi signal izobražava apsolutno i najmanja emocija. Iščitavanje tih pokreta ima svoju praktičnu svrhu u sudstvu, kriminologiji, medicini, umetnosti kao i u svakodnevnoj komunikaciji.

Skretanjem pažnje na postojanje ovakvih pojava otvara se mogućnost (i drugim autorima) za dalja istraživanja. Od svih aspekata života tela, u Epštejnovoj filozofiji tela (Epštejn, 2009) koža se, kao čulo dodira, izdvaja kao ključna za razumevanje ljudskog tela, a najmanje je kao takva usvojena u simboličkim sistemima kulture i umetnosti.

Krajnji cilj ovoga istraživanja je da bude podsticajno po stvaralačku maštu.

Literatura / References

- Bašlar, G. (2001). *Vazduh i snovi: ogled o imaginaciji kretanja*, Novi Sad: Izdavačka knjižnica Zorana Stojanovića, Sremski Karlovci.
- Dalke, R. (2012). *Bolest kao put*, Beograd: Laguna.
- Epštejn, M. (2009). *Filozofija tela*, Beograd: Geopoetika.
- Kris, E. (1970). *Psihoanalitička istraživanja u umetnosti*, Beograd: Kultura.
- Le Brun, Ch. (1732). *Expressions des passions de l'Ame*, [elektronska verzija] Munich: Martin Engelbrecht.
- Matorkić, E. (2014). *Oponašanje prirodnog crteža ljudske kože – tehnike vizualizacije nevidljivih otisaka*. Neobjavljena doktorska disertacija, Univerzitet umetnosti u Beogradu, Fakultet likovnih umetnosti.
- Reich, W. (1990). *Funkcija orgazma*, Beograd: Mladost.
- Šljivić, B. (1973). *Sistematska i topografska anatomija – glava i vrat sa čulnim organima*, Beograd – Zagreb: Medicinska knjiga.

REVIEW PAPER
Artical language: Serbian

SKIN MOBILITY AND FACIAL EXPRESSIONS IN SCIENCE AND ART

Elizabeta M. Matorkić Bisenić

University of Niš, Faculty of Arts in Niš, Republic of Serbia

Summary

Skin as a phenomenon includes a variety of terms such as skin intelligence, skin erection, skin shyness, skin fantasy and memories, character armor, skin flickering, trans-flicker, thickskin. Within their meaning they are all connected by one common thread: communication through skin. Skin communicates via "drawing" which can be seen on it: engraved lines, streaks, dots, channels, complex line systems, glow, flickerings... That is the "natural drawing" as the anatomy names it and describes it.

The basic trait of a natural skin drawing is movement and its incessant transforming. The mobility of facial skin exceeds that of skin of any other body part.

Skin transformation entails posing a series of questions: specific mechanisms of the natural drawing, its psychical meaning, the question of true causes, constancy or mobility of the drawing, meaning, purpose of mobility, why of all the organs the skin stands out as crucial to understanding human body or man, in the field of science as well as in the art field.

Studying the natural drawing on the skin, within art is possible to remodel into meanings and systematically fill up by examining its mobility.

Even by only naming the phenomena and terms related to human skin we get an insight into the broadness of the subject, however the idea of the text is to carry out a systematization of the abovementioned phenomena similar to an illustrated poetic-anatomy glossary which, in this case, brings us closer to the facial skin phenomenon as the most extreme one when it comes to mobility.

The illustrations which are embedded in the text are literally examples from art in the form of drawings, sculptures and photographs, only the verbal part of the text which explains less adopted scientific terms related to skin such as: Character armor, Skin erection, Skin memories, which contribute to feeling the importance of the skin in communication more intensely, can also be subsumed under the illustration. Reading scientific texts can lead to fine art solutions and allow for deeper and invisible connections to be experienced. By its difficulty the term Natural drawing, which is adopted in the medical anatomy textbook, especially stands out and creates a connection between two areas of human activities, anatomy and art.

Involved features on the skin of the human body in their apparent heterogeneity are unified by movement as their common feature, a feature which is the main quality of life from the scientific as well as from the artistic point of view. Reduced to its most simple formula, the causes of skin mobility are of indivisible psychosomatic origin. True cause of movement is rush: the rush of life, rush of tears, rush of sexual urges, rush of moral barriers, rush of passion, rush of aggressiveness, rush of thrill, rush of air, rush of lying. It can most easily be seen on the face, because facial skin is a projection surface on which even the slightest emotion is shown as the first signal. Interpreting those movements has its own practical purpose in judiciary, criminology, medicine, art, as well as in everyday communication.

Key words: skin, face, movement, drawing, science, art, communication.

Datum prijema članka / Paper received on: 08. 06. 2018.

Datum dostavljanja ispravki rukopisa / Manuscript corrections submitted on: 02. 07. 2018.

Datum prihvatanja članka za objavljinje / Paper accepted for publishing on: 29. 07. 2018.

© 2018 Autor. Objavio *Artifact* (<http://www.artf.ni.ac.rs/index.php/casopis-artefact/>).

Ovo je članak otvorenog pristupa i distribuiraju se u skladu sa Creative Commons licencom (<http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/rs/>).

© 2018 The Author. Published by *Artifact* (<http://www.artf.ni.ac.rs/index.php/casopis-artefact/>).
This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative
Commons Attribution license (<http://creativecommons.org/licenses/by/3.0/rs/>).

